

Svenskbyborna

/utdrag ur Nationalencyklopedin, redigering gjord/

Benämning på ättlingar i Ukraina till en svenskspråkig befolkning på Dagö. En rättslig tvist med den svenske godsherren Magnus Stenbock på Dagö löstes så att de berörda Dagöborna, ca 1000 personer, av den ryske kejsarinnan Katarina II, anvisades ca 13000 ha mark i ett av ryssarna nyligen från turkarna erövat område i södra Ukraina - då kallat det nyryska guvernementet - som behövde koloniseras och odlas upp. År 1782 anlände svenskarna dit efter en nio månader lång strapatsrik vandring, under vilken mer än hälften, främst barn och äldre, dukt under av köld och sjukdomar. Den 1 maj 1782 tog man området i besittning, som skulle bli Svenskbyn. I början på 1800-talet grundades tyska byar runt Svenskbyn, vilket innebar att dessa lagstridigt lade beslag på 75% av svenskarnas utlovade markområde. Efter tyskarnas intrång kom byn att kallas Gammalsvenskby. Bränder, jordbävning och sjukdomar decimerade Svenskbyborna och först under andra hälften av 1800-talet kan man konstatera en rejäl ökning av dess antal. År 1904 räknade byn 704 invånare och då hade ändå knapphet på jord och ör av missväxt medfört en utvandring av svenskbybor, ett 70-tal till Sibirien och ett 100-tal till Kanada.

Svenskbyborna kom från Dagö (Hiiumaa). 1781 fotvandrade de till södra Ukraina och grundade Gammalsvenskby 1782 (marschvägen markerad med röd linje på karta ovan). Det är dock omtvistat om resan till Gammalsvenskby gick via Moskva.

Efter spirande välstånd gjordes om intet genom första världskriget, och andra prövningar följde med revolutionen och inbördeskriget. Åren av missväxt i början på 1920-talet ledde till en hungersnöd som i Ukraina skördade miljontals offer. Även Gammalsvenskby drabbades hårt trots hjälpsändningar från Sverige via röda Korset. Det ökade politiska trycket från sovjetstaten väckte tanken på en samlad utvandring av Svenskbyborna till Sverige. År 1929 blev utresan av under Röda Korsets beskydd, och praktiskt taget hela den svenska bybefolkningen, ca 900 personer, utvandrade till Sverige, där man startade en nationalinsamling för inköp av gårdar till byborna. Sverige var då ett land i djup ekonomisk kris och med en alltmer ökande arbetslöshet. Svenskbyborna, som förespeglats en

sammanhållen by, skingrades och placerades ut på gårdar för att lära sig det svenska jordbruket, vilket i många fall innebar att de användes som statare och ladugårdskarlar.

Trots detta anpassade sig majoriteten till det svenska förhållandena och kunde efterhand etablera sig i samhället., bosatta främst på Gotland, Jönköpingstrakten och i Västergötland. Besvikna och uppmuntrade av kommunistiska agitatorer men också av ren hemlängtan återvände drygt 240 personer till hembyn i Ukraina år 1931, där de grundade ett eget kollektivjordbruk med namnet Sveriges Kommunistiska Parti, som ägde bestånd fram till 1962.

Under 1930-talet blev även Gammalsvenskby offer för Stalintidens godtyckliga arresteringar, deportationer och avrättningar. Vid erövring en av Ukraina under andra världskriget hälsades därför tyskarna till en början som befriare, och åtskilliga svenskbybor gjorde tjänst i Wehrmach som tolkar och kuskar. Vid den tyska reträtten 1943 evakuerades svenskbyborna och placerades i olika läger i det stortyska riket. Här spårades de 1945 upp av sovjetstaten och skickades, anklagade för landsförräderi, till läger i Vorkuta nära Norra Ishav. De som överlevde lyckades så småningom ta sig tillbaka till hembyn, som tillsammans med de omgivande tidigare tyska byarna gavs namnet Zmejevka och fram till mitten av 1980-talet var ett för utlänningar strängt område. År 1994 bodde enbart i Zmejevka 116 registrerade svenskar, och i en omkrets av 100 km ytterligare 169 personer. Till dessa kommer de av svensk härstamning som tvingats söka sig sin utbildning och bärning i andra delar av det forna Sovjetunionen.

De i Sverige bosatta Svenskbyborna och deras ättlingar vårdar minnet av den gamla hembygden i Föreningen Svenskbyborna. I Roma på Gotland högtidlighålls 1 augusti varje år dagen för ankomsten till Sverige 1929.

Svenskbyborna fick aldrig någon gemensam boplats i Sverige. Många kändes sig inte hemma i den nya miljön utan önskade återvända till Gammalsvenskby. Bilden visar några av dem i samband med återresan till Ukraina 1931. De fick tyvärr bittert ångra sin återresa pga. bl.a. Stalins terror, krig mm